سەمەدی بێهرەنگی وێڵێک بەدوای خەونەکانی منداڵاندا

ئەنوەر حوسێن
(ئ. بازگر)

خەڵکی ئێران دەڵێن: «دەریای خەزەر، زۆر لەوە بچووکترە کە سەمەد بخنکێنێت».
«ئەو سیستمانەی کە فەیلەسووفەکان دایدەنێن، دەربڕی سروشت و خودی ئەوانە»
- نیچە-

گەر ئەم بۆچوونەی نیچە سەبارەت بە فەیلەسووفەکان ڕاست بێت. دەبێ چ ناکۆکییەک لە سەپاندنی هەمان بۆچوون بەسەر نووسینەکانی سەمەدی بێهرەنگیدا هەبێت.

سروشتی سەمەد و خودی ژیانی ئەو، ئەو دوو واقیعەن کە ڕاستەوخۆ کاریگەریان لەسەر ژیان و بەرهەمەکانی ئەو هەبووە و ڕەنگدانەوەی هیومانیستیان لە ئەفراندنەکانی ئەودا داناوە.

بێگومان سروشتی ئازربایجانی ئێران و کولتوور و فەرهەنگ و فۆلکلۆری ئەم ناوچەیە و ژیان و گوزەرانی سەمەدی بەش مەینەت. داینەمۆی ئەو خولقاندنە بێ وێنەیەیە کە لەبەرهەمەکانی سەمەددا ڕەنگی داوەتەوە.

«تاری وردی- پاڵەوانی کورێژگەی چەوەنەر فرۆش، قۆچ عەلی - پاڵەوانی ئەفسانەی خۆشەویستی، یولدز - پاڵەوانی یولدز و قەلان، کەچەڵی کۆترباز، مەحموود پاڵەوانی بیست و چوار سەعات لە خەون و بێداریدا..»

ئەوانەی سەرەوە، لەو پاڵەوانانەی چیرۆکەکانی سەمەدن، مرۆڤ هەست دەکات ئەمانە خودی سەمەدن، یان دەیان منداڵی ئێران و ئازەرین، کە بەدەستی نەهامەتی و چەوساندنەوەی چینایەتی و مەزهەبی و نەتەوەییەوە گیرۆدەبوون. بۆ ئەوەی مانایەکی تر بدا بەژیان و ڕووی ڕاستەقینەی ئەو ستەم و بێ مافی و بێ عەدالەتیە دەرخات، کە ئادەمیزادی کردۆتە کۆیلە. لە جیهانی منداڵەوە ئەم مانایەی دا بە ژیان.

منداڵ لە نووسینەکانی سەمەددا، ئاوێنەی واقیعیەتی کۆمەڵگا و سیستمی سەرمایەداری و گەندەڵی پاشایەتیە لە ئێراندا، ئاوێنەی ئەو نایەکسانی و کۆیلەیەتیەیە کە منداڵانی دەستەنگ و هەژار لە کوچە و کۆڵانەکانی جیهاندا، بێ سەرپەنا ڕۆژ بەڕێ دەکەن و ناتوانن قووتی ڕۆژانەیان دەستەبەر بکەن و هەمیشە لەگەڵ ژیانێکی بێ بەها لە ململانێدان لە پێناو دروستکردنی داهاتوویەکی باشتر.

منداڵ پاکترین بوونەوەری سەرزەمین، بێ بەهرەمەندترین زیندەوەری جیهان و نووسینەکانی سەمەدە. کۆیلەترین ئادەمیزادی سەدەی بیست و بێ مافترین ئادەمیزادی جیهانی سەرمایە و پاشایەتیە. کەوا دەکات چەندین پاڵەوانی وەک (تاری وردی) بخولقێنێت و لەوێشەوە مانایەکی تر بە منداڵ بدات بەگژداچوونەوەی ئەو سوننەت و بێ مافییە.

سەمەدی بێهرەنگی

ئەگەر جیهانی ئەدەب بۆ خۆی مانایەکی گەورە بدا و هەریەکە لە ڕەهەندێکەوە سەیری بکات، بەڵام ئەدەبی منداڵان زۆر لەوە گەورەترە کە تەنیا لە ڕەهەندێکەوە سەیری بکەین، بەڵام ئەوەی کە سەمەد کردی لە ماوەیەکی کورتی تەمەن و نووسینەکانیدا، سەلماندنی ئەو ڕاستییەیە. کە بەحەق سەمەد بۆ نووسینەوەی ئەدەبی منداڵان و هەستکردن بە ئازارەکانیان خولقابوو.

ئەگەر ئەو قسەیە ڕاست بێت کە (نووسەر مرۆڤێکە لەسەر ڕۆخی ڕاستی دەژی) یان «ڕۆماننووسی سەرکەوتوو پیاوێکە بەڕاستگۆییەکی سەیرەوە درۆ دەکات» یان «درۆزنێکە و ڕاستییەکان دەڵێ»

ئەوا ئەم دوو ڕستەیە، کاڵایەکە بەباڵای گەورەیی سەمەدی ئادەمیزاد و ئەدەبە گەورەکەیدا دەبڕێت.

ئەوە سەمەدە لەسەر ڕۆخی ڕاستی دەروونی پاکی منداڵاندا دەژی، ئەوە چۆن لەگەڵ (کلوە بەفر، ماسیەکی ڕەشی بچکۆلە..) دەدوێت و هەرکامیان دەهێنێتەگۆ و مەنەلۆگێکی وادێنێتە بەرهەم. کە خەریکە قورگی ئادەمیزاد دەهەژێنێ و پڕ بە گەروو هاوار دەکات. با بەس بێت چەوساندنەوە...

ئەگەر بەپێی فۆرمی ئەدەبی بێت، نووسینەکانی سەمەد ناچنە قاڵبی ڕۆمانەوە، بەڵام کەس ناتوانێ لە ئاست (کات)ی ڕووداوەکانی سەمەد یۆتۆپیانە بڕوانێ، لە ئاست (شوێن) خۆ لەوە بدزێتەوە کە ئێران و کوردستان و ئازربایجان جەهەندەمێکن بۆ منداڵان و ئادەمیزادی ئێران خولقاون، لە ئاست (کەس)ەکانی ناو نووسینەکانیدا، ئینسان ناتوانێ دڵی لە قوڵپی گریان ڕاگرێت و ئەو وێنە تراژیدیەی ئینسان گیرۆدەیەتی، ئەو منداڵەی هیچی لە (زۆربا و حەمە دۆک) کەمتر نییە کە دەتوانێ سەرنجی خوێنەرەکەی تا ئەو ڕادەیە ڕاکێشێ کە هەست بکەین چ فانتازیایەک لە نووسینە واقیعییەکانی سەمەددا کراوە، ئەوە کامە پاڵەوانی چیرۆکەکانی سەمەدە، نامانخاتە ناو جیهانی ئەفسووناوییەوە و دێڕ بەدێڕ ڕامان ناکێشێتە ناو ئەو دیالۆگەوە کە سەمەد بەرهەمی هێناوە.

ئەگەر ئەمە سیفاتی ڕۆمانی سەرکەوتووبێ، بێگومان هەموو ئەم فۆرم و چەمکانە لە ناواخنی نووسینەکانی سەمەددا، وجودیان هەیە، بەڵام تەنیا جیاوازیەکە ئەوەیە یەکەم لە زمانی منداڵەوە قسەدەکات و پاڵەوانی هەموو ڕۆمانەکانی ئەم منداڵانە و دەرهەم بە زمانێکی سادە و ساکار نووسراون کە هەموو کەس وەک منداڵ تێی بگات و هەست بە ئازاری منداڵان بکرێت.

جیهانی نووسینەکانی سەمەد، چەندە سادەیە، سەد هێندە مانادار و پڕ لە ئەفراندنە، چەندە بێ تەکنیکە بەپێی نووسینەکانی و پێوانەکانی نووسینی ئێستا، سەد هێندە پڕە لە وێنەی جوان و فانتازیای بێ وێنە.

جیهانی ریالیزم و واقیعیەت ئەو فۆرمە ئەدەبییە گەورەیە کە سەمەد لە کارەکانیدا گرنگی پێداوە و واقیعیەتی ئەو سەدان منداڵەی ئازربایجانی وا دارشتووە. کە تەنیا سەمەد دەتوانێ لە مانا و ناواخنی ئەو بەرهەمانە بگات.

دیالۆگ و مەنەلۆگ. دوو فۆرمی ناو نووسینەکانی سەمەدن کە بۆ خۆی ئەم دوو فۆرمە لە نووسیندا چەندە گرنگن، هێندەش قورسن، بەڵام گوزەران لەناو واقیعیەتی ژیانی منداڵان و مامۆستایی لەناو منداڵانی گوندە دوورە دەستەکان. ئەم دوو فۆرمەی گەیاندۆتە لووتکە لە نووسینەکانی سەمەددا.

ئەحلام مستەغانمی قسەیەکی جوانی هەیە دەڵێت: «لەوە زەحمەتتر نییە لە تەمەنێکدا دەست بە نووسین بکەیت، خەڵکی دی تێیدا لە وتنی هەموو شتێک بووبێتنەوە..!»

سەمەدی بەهرەنگی لە (٢ی تیرەماە ١٣١٨) هەتاوی (١٩٣٩ز)ی لە کۆڵانی ئەسکوبی گەڕەکی چەرنداب لە

شاری تەوریز چاوی بۆ ژیان هەڵهێنا.

عزتی کارگەی باوکی و سارا بیگمدایکی، خاوەنی شەش منداڵ بوون (زەرین تاج، ئەسەد، فاتمە، سەمەد، ڕوقیە و جەعفەر) ساڵی (١٣٢٥-١٩٤٦ز)ی دەچێتە خوێندنگا.

پێناچێت سەمەدی بەهرەنگی هەر بە ڕێکەوت بووبێتە مامۆستا، بەڵکو ئەوە خولیایەکی تایبەت بووە. تا لەو ڕێگایەوە بتوانێت خزمەتی زیاتر بە منداڵان بکات.

ئەوە حەقیقەتە کە پیشەی مامۆستایی، سەرەتایترین دیالۆگی نێوان دوو ئادەمیزاد و دوو توانای جیاوازە. لەنێوان مامۆستا و قوتابی منداڵدا.

جگە لەوەی سەمەد کەسێکی چەپ و مارکسی بوو. خاوەنی ئیدیۆلۆژیەکی هیومانیستایانەش بوو. ئەمەش ئەوەندەی تر پاڵی پێوەنا بۆ خزمەتکردنی منداڵانی بەش مەینەت و چەوساوە.

سەمەد پێشتر و دواتر هاوڕێیانی (کازم و بهرۆز و دهقانی و نابدل) لەپاش مەرگی سەمەد ڕێکخراوی (چریکانی فیدائی خەڵکی ئێرانییان دروست کرد.

لەم بارەیەوە دەکرێت سەمەد و جیهانی سیاسی و بیروباوەڕەکانی، بەشێکی سەرەکی بن لە داینەمۆی بەرهەمی منداڵانەی ئەو، کاتێکیشی لەساڵی (؟ - ١٣٣٤)(١٩٥٥ز) خوێندنی مامۆستایی تەواو دەکات، لەسەر داوای خۆی ڕەوانەی گوندە دوورە دەستەکانی ئازربایجان دەکرێ نزیکەی یازدە ساڵ لە (مەمقان، قەد جیهان، ئازەرشار، گۆگان، ئەخیرجان) وانەی دەوتەوە.

سەمەد، چونکە خۆیشی لە بنەماڵەیەکی هەژار و دەستکورت بوو. هەمیشە ئەمە هانی دەدا کە بەرگری لە منداڵانی چەوساوە و بەش مەینەت بکات.

هەموومان باش دەزانین، سایکۆلۆژیەتی منداڵ چەندە ناسک و تایبەتمەندە و هەموو نووسەرێک ناتوانێ کاری بۆ بکات، بەڵام سەمەد پێی وابوو (ئەدەب، تەنیا لەزامەوە، سەرهەڵدەدا..!..)

زامێک کە سەمەد و هاوڕەنجەکانی تووش کردبوو، سەرئەنجام ئەو ئەدەب و داهێنانەی لێکەوتەوە کە خزمەتی منداڵانی پێ کرد.

(تاری وردی) پاڵەوانی کوڕێژگەی چەوندەر فرۆش، ئەو منداڵە بێ بەش و چەوساوەیە، کە هەموو بوونی پڕە لە زام و دەردەسەری.

(مەحموود، یولدز، قوچ عەلی) ئەو منداڵە پاڵەوانانەی ناو چیرۆکەکانی سەمەدن کە پڕاوپڕن لە هەژاری و بێ لانەیی و ستەم و نا یەکسانی، ئەمە ئەو زامەیە کە سەمەدی والێکرد، ئەدەب بدۆزێتەوە.

زۆر کەس وا هەست دەکەن، نووسین بۆ منداڵان، یان بڵێین ئەدەبی منداڵان کارێکی هەروا ئاسانە، بەڵام ئەمە ڕاست نییە، بەڵکو دنیای منداڵ و سۆز و خۆشەویستی ئەوان و خوێندنەوەی ناخی منداڵان و تێگەیشتن لە خەم و ئازارەکانیان و داڕشتنیان بە شێوازێکی ئەدەبی. کارێکی گەلێک قورسە.

بۆیە دیالۆگ بەزمانی منداڵان و خولقاندنی فانتازیای جۆراوجۆر. بە شێوەیەک کە منداڵان تێ بگەن، ڕەنگە کارێکی قورس بێت.

بەڵام خاڵێک، کە گرنگە ئەوەیە، نووسەری ئەم بوارە لەجیهانی منداڵان و خۆزگە و خولیاکانیان شارەزاییەکی باشی هەبێت و بەزمانی ئەوان بدوێت.

زۆربەی ئەوانەی خەریکی کاری منداڵانن، پێیان وایە پێویستە، بۆ تێکەڵکردنی خەیاڵ و واقیع، دەبێ پاڵەوانی چیرۆکەکان منداڵ بێت.

بەم پێناسەی سەرەوە بێت. سەمەد هەموو ئەو خاڵانەی تێدایە، چ جای ئەوەی سەمەد شارەزایی دنیای منداڵانە. بێگومان هەموو پاڵەوانەکانی سەمەد منداڵن. بۆ ڕاستی ئەم قسەیە، خوێنەر دەتوانێ بۆ چیرۆکەکانی (ئەفسانەی خۆشەویستی، کەچەڵی کۆترباز، کوڕێژگەی چەوەندەر فرۆش...! بگەڕێتەوە.

ڕەنگە عەشق چەمکێکی سەرەکی بێت لە کارەکانی سەمەددا. لەم بارەیەوە لە چیرۆکی (کەچەڵی کۆترباز و ئەفسانەی خۆشەویستی و یولدز و قەلان).

ئەم عەشقە بە جوانی هەستی پێدەکرێت، بەڵام بە فۆرمێک کە پڕە لە جوانی و قوربانیدان.

سەمەد لە شوێنێکدا دەڵێ: «ئەگەر نان هەبێ، پێویستە هەمووان بیخۆین، ئەگەر نەبێ پێویستە هەمووان برسی بین، پێویستە هەمووان تێ بکۆشین تا نان وەدەست بێنین». ئەگەر ئاسایش و خۆشبەختی هەبێ، دەبێ بۆ هەمووان بێت، ئەگەرنا بۆ هیچ کەس نابێت.

سەمەد هەمیشە دەیگوت «مەرگ زۆر بە ئاسانی ئێستا دەتوانێ بێ بۆ لای من، بەڵام تا بتوانم بژیم، بە پێشوازی مەرگەوە ناچم، ئەڵبەتە ئەگەر لە کاتێکیشدا بە ناچاری ڕووبەڕووی بووم. کە دەشبم، گرنگ نییە گرنگ ئەوەیە، کە ژیان یان مەرگی من چ کارێک بکاتە سەر ژیانی کەسانی دی»

بێگومان مەرگی سەمەد کارەساتێکی گەورە بوو بۆ

منداڵانی ئێران و جیهان، گەلانی ئێران بە مەرگی سەمەد، منداڵانی ئێران یەکێک لە خۆشەویستانی خۆیان لە دەست دا کە تا ئێستاش جێگای خاڵیە.

سەمەد بە ئاشکرا دژی ستەم و چەوساندنەوەی ڕژێمی پاشایەتی بوو لە ئێران، تا دواجار (شا) پیلانی دانا کە بیکوژن و لە پیلانێکدا سەمەدیان لە دەریای خەزەر خنکاند، گوایە مەلەی نەزانیوە.

ئەگەرچی هاوڕێکانیان دەڵێن سەمەد زۆر باش مەلەی زانیوە.

خەڵکی ئێران دەڵێن: «دەریای خەزەر زۆر لەوە بچووکترە کە بەهرەنگی بخنکێنێت...»

بەرهەمەکانی سەمەدی بەهرەنگی:

١- تێڕوانین لە کێشەی پەروەردەیی ئێران.

٢- ماسیيە ڕەشە بچکۆلەکە.

ئەم کتێبە خەلاتی نمایشگای (پۆلۆن)ی ئیتاڵیایی ساڵی (١٩٦٩)، خەلاتی (بینای برالیسلاڤا)ی چیکۆسلۆڤاکی ساڵی (١٩٦٩) وەرگرتووە.

٣- قۆخێک و هەزار قۆخ.

٤- ئەفسانەی خۆشەویستی.

٥- قەلەڕەش.

٦- یولدز و قەلان.

٧- کوێر ئوغلورهەندە کەچەڵ.

٨- بەسەرهاتی کلۆی بەفر.

٩- کەچەڵی کۆترباز.

١٠- بیست و چوار سەعات لەخەون و بێداریدا.

١١- کوڕێژگەی چەوەندەر فرۆش.

١٢- داستانی ڕفاندنی قیرات.

سەرچاوەکان:

١- یادمان صمد بهرنگی- علی اشرف درویشیان- کتاب و فرهنگ (١٣٧٩).

٢- سمات البطل في الحكايات الاذربايجانية، يوسف ايوب مجلة بارش، ژمارە«١٥» ئابی (٢٠٠٤).

٣- مجموعە مقالەها، صمد بهرنگی، چاپی چهارم (١٣٥٩)- تهران.

٤- کتێبەکانی (سەمەد بهرەنگی).